

Småstykke

Skelsættende satire I

ANTON HANSENS

„DEUTSCHLAND ERWACHE“ (1932)

AF

HANNIBAL MUNK

Satiretegninger lader sig bedst vurdere i sammenhæng, f.eks. som led i en enkelt tegners samlede produktion eller en tidsperiodes samlede udtryk. Alligevel behøver man ikke lede længe for at pege på interessante enkeltstående tegninger med stor gennemslagskraft eller tegninger, der kan fremhæves som repræsentanter for vigtige tegneres karriere eller tidstypiske problemstillinger. Den slags tegninger kunne man kalde *Skelsættende satire*, og et godt eksempel ville være „Deutschland erwache“ af Anton Hansen, bragt i *Social-Demokraten* den 5. juni 1932.

Satiretegninger som sådan går langt tilbage. Tænk blot på William Hogarth (1697-1764), hvis satiriske stik vandt vid udbredelse også i Tyskland og Danmark. Den danske enevælde med dens udprægede respekt for monarkens såvel som hver enkelt undersåts ære var dog med undtagelse af Struensees eksperiment med trykkefriheden 1770-72 ikke gunstig for satiretegninger. Efter Grundloven 1849 kunne satiren boltre sig, primært i specialmedier som *Corsaren*, *Punch*, *Folkets Nisse* og *Rappé*,¹ men i begyndelsen af 1900-tallet blev den en ny og provokerende kommunikationsform i den danske dagspresse med det nye frække *Ekstra Bladet* som foregangsavis. Hensynet til neutralitetspolitikken og de tilhørende presserestriktioner under 1. Verdenskrig gav dog dårlige vækstbetingelser for så synligt og direkte kommunikativt et medie som satiretegninger, og de tidlige initiativer gik i sig selv igen.

¹ Den mest udtømmende fremstilling af dansk satiretegning i 1800-tallets vittighedsblade er Morten Thing: *De danske vittighedsblades historie*. Nemos Bibliotek, København 2018.

Fig. 1: „Deutschland erwache“ (Tyskland, vågn op!), „Dagens Tegning“ af Anton Hansen i Social-Demokraten 5.6.1932. Foto: Arbejdermuseet og Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv.

Vi skal derfor frem til tidligt i 1920'erne, før man kan tale om satiretegning som et etableret fænomen i dagspressen, ofte og særligt senere kendt under begrebet „Dagens Tegning“.² De aviser, der gik forrest med at bringe daglige satiretegninger, var *Politiken*, *Social-Demokraten* og *Nationaltidende* samt de mere tabloide aviser *Ekstra-Bladet* og *BT* samt fra 1932 *Berlingske Tidende*. Alle var de i princippet landsdækkende, men havde hovedsæde og kernelæserkreds i hovedstadsområdet. I 1920'erne var den klare hovedtendens i den politiske satire, at tegningerne kredsede om indenrigspolitikken på Christiansborg og Rådhuspladsen. Men i takt med den gryende nazisme i Tyskland blev danske tegnere fra slutningen af årtiet mere opmærksomme på internationale forhold, der krævede visuel belysning og kommentar.

Nazismen blev således den første tilbagevendende internationale problemstilling, som danske satiretegnere tog fat på. Det var overraskende nok regeringspartiets egen avis, *Social-Demokraten*, der gik forrest trods partiets neutralitetspolitiske linje. Som en af avisens tegnere, Hans Bendix (1898-1984), mange år senere erklærede over for forfatteren Ole Hyltoft: „Det, der betød noget for danskernes syn på nazismen, var mine og Anton Hansens og Herluf Bidstrups tegninger i *Social-Demokraten*“.³ Her glemte Bendix avisens i den sammenhæng længst ansatte tegner, Peter Koch (1886-1954), også kaldet Alfred, men derudover er pointen ikke urimelig, selv om den er lige selvhøjtidelig nok. For mens de andre avisers tegnere holdt sig mere tilbage, gik de tre tegnere Bendix, Koch, Hansen og fra 1936 Bidstrup faktisk systematisk løs på nazismen i hele 1930'erne til trods for advarsler fra partiledelsen.

En af de tidlige tegninger med nazisme som tema kan findes i *Social-Demokraten* den 5. juni 1932: „Deutschland erwache“ (Tyskland, vågn op!) af Anton Hansen. Tegningens tekst afslører ikke den konkrete anledning, men det er nærlæggende at pege på den nyligt udnævnte kansler Franz von Papens opløsning af den tyske *Reichstag* på Hitlers foranledning dagen forinden. I den sammenhæng er det et godt eksempel på de socialdemokratiske satiretegneres særlige politiske vinkel, at dækningen af begivenhederne i de danske aviser generelt ikke fokuserede på Hitlers rolle i den parlamentariske nedsmeltning, mens Anton Hansen i sin tegning gør det til den centrale pointe.⁴

² Hannibal Munk: „Den visuelle Leder“. *Satiretegning i den danske dagspresse siden 1924*. Upubliceret ph.d.-afhandling, Roskilde Universitet (2019), s. 63-72.

³ *Politiken*, 15. april 2014, 2. sektion, s. 7.

⁴ I den konservative avis *Dagens Nyheder* nævnes Hitler ikke i forbindelse med opløsningen af *Reichstag* (*Dagens Nyheder*, 5. juni 1932, s. 1 & s. 5). I *Politiken*

Tegningens overskrift er et typisk eksempel på, hvordan satiretegningers tekstuelle dele er centrale for det samlede udtryk. *Deutschland erwache!* var et af de vigtigste kampråb for NSDAP og var taget fra digtet *Sturmlied*, skrevet i 1919 af nationalsocialisten Dietrich Eckhart. Men hvor kampråbet i NSDAP formentlig var tiltænkt de nutidige (unge) og fremtidige tyskere, der skulle gennemleve en national vækkelse, gør Anton Hansen kampråbet til en opfordring til faldne tyske soldater fra 1. Verdenskrig eller muligvis tidligere endnu. På tegningen genopstår de bogstavelig talt fra de døde, iført den ikoniske preussiske *Pickelhaube*. Dødningsenes patroniserende tiltale „lille Adolf“ mere end antyder, at Hitler her opfattes som udtryk og redskab for noget større og ældre, nemlig den tyske militarisme, der burde være lagt i graven, men desværre er en aktuell trussel. Det er et godt eksempel på, hvordan satiretegninger trækker på fortid som en form for historiebrug, og hvordan tegnerne leger med forskellige tider for at fremføre sine visuelle argumenter.

Tegningen er i øvrigt typisk for flere af de nazi-kritiske tegninger og for Anton Hansens tegnestil i særdeleshed: Den er nemlig alvorlig, og man fristes ikke til at trække på smilebåndet. Det afviger fra den generelle danske satirestil, som især efter 2. Verdenskrig snarere bør karakteriseres som afvæbnende og humoristisk. Den klare kritik af det militaristiske islæt i den nazistiske ideologi og Hitlers retorik fremstår som den centrale pointe i Hansens tegning, og på dette punkt flugtede den på trods af den konfrontatoriske stil indholdsmæssigt med i hvert fald dele af regeringspartiets – avisens ejere – antimilitaristiske linje i en periode, hvor det europæiske konfliktniveau var stigende, og oprustning ellers syntes uundgåelig.

berettes der om opløsningen på forsiden, men Hitler nævnes kun kort på side 10 (*Politiken*, 5. juni 1932, s. 10). Rettelig skal det nævnes, at *Social-Demokraten* selv i den skrevne nyhedsoversigt delvis fokuserer på Hitlers rolle i opløsningen, hvilket således harmonerer med tegningen på side 6 (*Social-Demokraten*, 5. juni 1932, s. 1).